

INTERNATIONALISERING BINNEN VROUWENSTUDIES THEOLOGIE

INLEIDING

De IWFT heeft in september 1995 besloten om een onderzoek uit te laten voeren met de vraag wat 'internationalisering' voor Vrouwenstudies Theologie zou kunnen betekenen, zowel met betrekking tot onderwijs als onderzoek. Daarbij is allereerst uitgegaan van de al bestaande contacten van de leden. Omdat die breder dan universitair werkzaam zijn is besloten het onderzoek niet te beperken tot de wetenschappelijke kaders. Het rapport '*Internationalisering binnen de IWFT*' is aan te vragen bij de IWFT. In deze bundel beperken we ons tot de gedeelten uit het rapport die specifiek gaan over academische Vrouwenstudies Theologie, en die zich richten op het opbouwen en versterken van netwerken.

INVENTARISATIE

In maart 1996 is een vragenlijst gestuurd naar de ongeveer 260 IWFT-leden om de bestaande contacten en ervaringen van IWFT-leden met internationalisering te inventariseren. Van de 260 verstuurd vragenlijsten zijn er 25 ingevuld retour gekomen. Dat is nog geen 10%. Op het eerste gezicht zou je daaruit kunnen afleiden dat het thema internationalisering slechts voor een deel van de IWFT-leden leeft. Daarnaast valt op dat het merendeel van de antwoorden afkomstig is van leden van het onderzoekstersnetwerk OPP, van degenen die actief met onderzoek bezig zijn. Wat eerst en vooral opvalt is dat *contacten, netwerken, 'iemand kennen die', connecties hebben* van belang is om tot internationale uitwisseling te komen.

De tweede constatering is dat de cultuur en gewoontes op de 'eigen' faculteit/universiteit een grote rol spelen als het gaat om uitwisseling met universiteiten en groepen in het buitenland. Waar collega's al eerder aan uitwisseling deden is het gemakkelijker, internationale netwerken op te bouwen. Het lijkt er dus op dat enerzijds netwerkende individuen en anderzijds vakdisciplines op de faculteiten/universiteit de kanalen zijn voor internationalisering. Wat zou een landelijk netwerk als de IWFT daar nog

aan toe kunnen voegen om internationalisering te bevorderen? De aanbevelingen in het rapport leggen de nadruk op de coördinerende en stimulerende rol die de IWFT zou kunnen spelen. Daarnaast is de IWFT een platform voor contacten met Nederlandse vrouwen- en genderstudies op andere gebieden.

STUDIE EN INTERNATIONALISERING

Een aantal leden van de IWFT heeft opgegeven in het buitenland gestudeerd te hebben, bijvoorbeeld met een beurs van de Wereldraad van Kerken in de USA, als stagiair in Duitsland, in Parijs, Boston (via Procter Fellowship), Genève (Wereldraad van Kerken) en Cambridge (Mass.). Studenten van UTP en KUN lopen stages in Afrika en Azië. Vanuit deze studies in het buitenland worden contacten overgehouden, bijvoorbeeld met diverse Duitse instellingen en verenigingen, met name de Christliche Arbeiterinnen Jugend (CAJ).

Betekenis voor de IWFT

Een stage in het buitenland als integraal onderdeel van de studie wordt vanuit de afstudeerrichting op de faculteit georganiseerd, en op het moment dat dat voor een student van belang is, zijn via die weg ook voldoende informatie en contacten op te doen. De IWFT zou hier een bemiddelende functie en enige expertise ten aanzien van uitwisseling in vrouwenprojecten kunnen bieden. Een tijdlang studeren in het buitenland, meedoen aan internationale studentesuitwisseling, daarvoor lijkt het ERASMUS-project (inmiddels opgevolgd door SOCRATES) de geëigende weg. Tot nu toe heeft geen van de IWFT-leden zich met ervaring op dat terrein gemeld. Een mogelijke ingang is de ERASMUS-expertise van de Universiteit Utrecht op het gebied van studentenuitwisseling vrouwenstudies, onder het motto 'Let's go ERASMA', waarin contacten met de universiteiten van Antwerpen, Bielefeld, Bologna, Dublin, Madrid, Odense, Paris, Thessaloniki, Turku en York zijn opgebouwd. De *Local Noise coordinator/het netwerk NOISE: Network of Interdisciplinary Women's Studies in Europe* is ook in Utrecht gevestigd. In iedere universiteitsgids zijn voorts de adressen van het lokale bureau buitenland te vinden.

Voor studie op het terrein van Vrouwenstudies Theologie is de universiteit in Boston, USA van belang. Ook Union Theological Seminary in New York en de verenigde universiteiten in Chicago (R. Radford Ruether en S. Thistlethwaite) en Berkeley, California zijn brandhaarden voor feministische theologie. Juist omdat Vrouwenstudies Theologie in Nederland

veel werkt met Noord-Amerikaanse feministische theologie zou dit meer gestimuleerd kunnen worden. Het is mogelijk om daar de studie feminist theology/studies te doen in Cambridge (Mass., USA), Episcopal Divinity School (EDS) en Harvard Divinity School, in samenwerking met The Boston Theological Institute. Dit levert een Certificate in Advanced Theological Studies op. In Boston wordt aan EDS het 'Doctor in ministry program in feminist Liberation Theology' gegeven. Dat is een belangrijke opleiding en uniek diploma op korte termijn voor degenen die in praktische theologie verder willen.

Uit informatie blijkt dat vrouwen inmiddels terecht kunnen op een aantal plaatsen in Europa voor Vrouwenstudies Theologie. Bijvoorbeeld aan het Centre for Religion, Culture and Gender, gevestigd aan de *Department of Religions and Theology* aan de University of Manchester. Zij bieden een M.A. Programme (twee jaar) door middel van een aantal modules aan het Centre. Dit is zowel voor praktische als voor systematische theologie interessant. Dr. Grace Jantzen en Dr. Elaine Graham zijn aan dit centrum verbonden.

Daarnaast biedt de European Women's College in Zwitserland een Feministisch Kompaktstudium in een jaarprogramma. Aan de Evangelische Akademie Mülheim an der Ruhr in Duitsland werd in juli 1997 de tweede Europäische Sommeruniversität der Frauen gehouden, met als thema: 'Weibliche Sexualität in den Religionen der Welt', in samenwerking met Kerk en Wereld Driebergen.

Studeren en internationalisering is een thema dat binnen het IWFT-deelnetwerk Onderlinge Studie Promoting (OSP) expliciet aan de orde gesteld kan worden.

Een van de beleidsaanbevelingen om internationalisering binnen de OSP te bevorderen is om een studiedag over 'studeren in het buitenland voor Vrouwenstudies Theologie' te organiseren, waarbij degenen van de IWFT die daar ervaring mee hebben, uitgenodigd kunnen worden om over hun ervaringen te vertellen.

Daarnaast zou internationalisering een terugkerend agendapunt op de OSP-agenda kunnen zijn, bijvoorbeeld de vraag of iemand op dat terrein iets te melden heeft, of er aandachtspunten in het kader van internationalisering zijn. Op die manier kan internationalisering een onderwerp worden dat leeft.

Wat betreft onderwijs en internationalisering is verder belangrijk dat Nederland op het gebied van feministische theologie koploper geweest is, 'vooral waar het de (hoewel bescheiden) inbedding betreft in het academische

theologische onderwijs', zo meldt Catharina Halkes.¹ Verder stelt zij dat '(...) juist in de beginperiode de invloed van Nederland, met name op de Duitstalige gebieden en enigermate op het Vlaamse deel van België, groot is geweest'. Het feit dat nog steeds veel Duitse en Zwitserse studentes hun weg vinden naar de Katholieke Universiteit in Nijmegen, de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit Utrecht is een ander punt waar in het kader van de internationalisering aandacht aan besteed moet worden. In Tilburg komen steeds meer studentes uit Leuven. De studentes komen hierheen vanwege een aanbod op het gebied van Vrouwenstudies Theologie dat er in eigen land niet is. Is het mogelijk om meer met dit gegeven te doen?

Een aanbeveling is om de studiegids van de IWFT, waarin jaarlijks het aanbod aan colleges Vrouwenstudies Theologie in Nederland verzameld wordt, te vertalen en mee te nemen naar de conferentie van de ESWTR, of op te sturen naar bijv. universiteiten in Leuven, Denemarken, Zwitserland, Duitsland, waar via de ESWTR contact mee is. Deze gids kan breder verspreid worden dan slechts in Nederland. Op die manier kunnen meerdere studentes kennis nemen van het aanbod aan colleges in Vrouwenstudies Theologie in Nederland, en kan wellicht internationaal meer uitwisseling op gang komen.

ONDERZOEK EN INTERNATIONALISERING

De Nederlandse overheid heeft een beleid dat gericht is op stimuleren van de internationalisering van onderzoek en onderwijs.² Volgens het Nederlands Genootschap Vrouwenstudies is internationalisering een trend waar vrouwenstudies niet meer om heen kan. Dit geldt ook voor onderzoek op het gebied van theologie en vrouwenstudies.

Vanuit de specifiek kerkelijke kaders waar theologen mee verbonden zijn wordt bij 'internationalisering' ook gedacht aan allerlei oecumenische verbanden, waarin theologen actief zijn. Op dat punt heeft Vrouwenstudies Theologie in Nederland al een lange traditie van internationalisering. De Wereldraad van Kerken, waarin veel theologes participeren, heeft al sinds

---

1. Catharina J.M. Halkes, 'De internationalisering van feministische theologie', *Malo* 5 (1997) 15, 49-52.

2. Bij dit onderdeel is geput uit een publicatie van het Nederlands Genootschap Vrouwenstudies: *Internationalisering, een kans voor promovendi?* Verslag studiedag 1994, en wel specifiek de bijdrage van Margit van der Steen: 'Vrouwenstudies en internationalisering, enkele trends'.

jaar en dag grote aandacht voor theorie-uitwisseling. Theologes nemen deel aan conferenties van de *Ecumenical Association of Third World Theologians* (EATWOT). Op Europees gebied waren er al vroeg contacten tussen beoefenaars van Vrouwenstudies Theologie.³ Vanuit het Oecumenisch Vrouwenforum werd al in 1987, onder andere door Nederlandse theologes als Fokkelien van Dijk-Hemmes de European Society of Women in Theological Research (ESWTR) opgericht. Met haar tweejaarlijkse conferenties biedt de ESWTR velerlei mogelijkheden op het gebied van uitwisseling van onderzoek.

Als beleidspunt vanuit de IWFT is de vraag te stellen of de mogelijkheden van dit netwerk voldoende benut worden. Zijn hier nog niet aangesproken mogelijkheden te noemen?

Positief in dit verband is dat tot nu toe continu vrouwen uit Nederland zitting hebben in het bestuur van de ESWTR. De ESWTR biedt mogelijkheden om contacten op te doen en mogelijkheden tot publiceren in de jaarboeken. Aangezien er een duidelijk verband is tussen het Nederlandse onderzoekstersnetwerk van de Onderlinge Promotie Promoting en de Nederlandse afdeling van de ESWTR wordt op die manier het publiceren in internationale tijdschriften en jaarboeken bevorderd.

Vrouwenstudies Theologie in Nederland heeft een traditie waarin internationale oriëntatie een grote rol speelt.⁴ Vooral van onderzoek en theorievorming uit de Angelsaksische wereld is veel gebruik gemaakt. Op een zeker moment werd de roep om de ontwikkeling van een eigen Nederlandse feministische theologie steeds sterker. Men vond het accent te veel liggen op de import van 'buitenlandse' feministische theologie. Dat leidde tot een grotere behoefte aan profilering van het Europese en Nederlandse onderzoek op het terrein van feministische theologie. In *Proeven Vrouwenstudies Theologie IV* werd het Landelijk Onderzoeksprogramma Vrouwenstudies Theologie getiteld *Lichamelijkheid, religie en sekse* aangekondigd. Via dit programma wordt de onderlinge samenhang in

---

3. Zie Halkes, 'De internationalisering van feministische theologie'.

4. Zie: Marian Papavoine, 'Feministisch-theologisch onderzoek in Nederland, 1986-1990' in: J. Bekkenkamp e.a. (red.), *Proeven van Vrouwenstudies Theologie. Deel II*. IIMO Research Publication 32. Leiden/Utrecht, 1991, 247-266; Anne-Marie Korte, 'Stromen en stremmingen. Structurele inbeddingen van het vrouwenstudies onderzoek in Nederland' in: F. Dröes e.a., (red.), *Proeven van Vrouwenstudies Theologie. Deel III*. IIMO Research Publication 36. Leiden/Utrecht, 1993, 243-267 en Caroline Vander Stichele, 'Internationalisering van theologisch onderzoek in Nederland. Seminars met Elisabeth Schüssler Fiorenza, Luise Schottroff en Dolores Williams', in: A.-M. Korte e.a. (red.), *Proeven van Vrouwenstudies Theologie. Deel IV*. IIMO Research Publication 44. Zoetermeer/Utrecht 1996, 231-240.

onderzoek bevordert en de onderlinge discussie geïntensiveerd. Met zo'n eigen programma kan Vrouwenstudies Theologie Nederland een stimulerende rol in Europa vervullen. De presentatie van het programma op de conferentie van de ESWTR in augustus 1995 in Zweden lokte veel positieve reacties uit. Er is een bundel samengesteld rond deze thematiek, die is gepresenteerd op een internationale conferentie, 17-19 december 1997 te Groningen, onder de titel 'Corporeality, Religion and Gender'.⁵ Dat betekent dat internationalisering op dit punt volop in ontwikkeling is. De roep om profilering bleek gunstig voor het aangaan van internationale contacten.

Toch zijn er ook nog niet benutte mogelijkheden. Internationalisering op theologisch gebied vindt ook plaats vanuit kerkelijke kaders. Deze ontwikkeling ontbreekt bij andere vrouwenstudies disciplines, zoals letteren of geschiedenis. Vrouwenstudies Theologie in Nederland heeft te maken zowel met theologische als met vrouwenstudies netwerken. Op het gebied van de internationalisering speelt die dubbelheid parten: in de internationale vakverenigingen voor theologische disciplines is vrouwenstudies vaak een item dat nog bevochten moet worden, en in de internationale verbanden vrouwenstudies is te weinig aandacht voor theologie. Dit punt komt later nog terug.

DE INTERNATIONALE VAKDISCIPLINES

Duidelijk is dat op het terrein van onderzoek de vakdisciplines een voorwaarde zijn voor de wetenschappelijke uitwisseling op internationaal gebied. Wat kan de IWFT bijdragen, aangezien deze uitwisseling toch voornamelijk een kwestie is van de vakdisciplines zelf? Uit de respons op de enquête blijkt dat nogal wat leden zich aangesloten hebben bij de 'internationale vakgroepen' die op hun vakgebied actief zijn. Hieronder wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste groeperingen.

- De *American Academy of Religion* (AAR) is zeer geïnteresseerd in internationale uitwisseling. Een flink aantal vrouwen uit Nederland is hiervan lid. De AAR kent jaarlijkse bijeenkomsten, bijvoorbeeld in 1997 in San Francisco. Deze worden gehouden samen met SBL (zie hieronder). Een van

---

5. Jonneke Bekkenkamp en Maaïke de Haardt, 'Lichamelijkheid, subjectiviteit en transcendentie. Landelijk onderzoeksproject SFT' in: A.-M. Korte e.a. (red.) *Proeven van Vrouwenstudies Theologie. Deel IV*. IIMO Research Publication 44. Zoetermeer/Utrecht, 1996, 185-203 en het commentaar in het artikel 'Nieuw verschenen Proefschriften' in dezelfde bundel, 246.

de secties is 'Women and Religion' en een aantal groepen zijn expliciet genoemd 'Feminist Theory and Religious Reflection'; 'Lesbian-Feminist Issues in Religion' en 'Womanist Approaches to Religion and Society'. Daarnaast wekt het overzicht van de groepen en secties de indruk dat 'vrouwenstudies' integraal onderdeel uitmaakt van een aantal andere thema's. De AAR geeft samen met de SBL een nieuwsbrief uit: *Religious Studies News*.

- *SBL (Society of Biblical Literature)* heeft jaarlijks twee congressen: een internationaal dat meestal ergens in Europa plaatsvindt (in '97: Lausanne) en een Annual Meeting gelijktijdig met die van de AAR in de USA (in '97: San Francisco). Leden krijgen automatisch uitnodigingen, informatie en JBL (*Journal for Biblical Literature*). Interessante contacten op gebied van vrouwenstudies exegetisch zijn in dit genootschap te vinden. Een van de secties is 'Women in the Biblical World' en een van de groepen die deel uitmaken van SBL is 'Feminist Theological Hermeneutics of the Bible'.

- *Societas Liturgica. An International Society for Liturgical Study and Renewal*. Deze 'Societas' heeft ook een eigen tijdschrift: *Studia Liturgica*. De Societas Liturgica organiseert éénmaal in de twee jaar een congres in één van de landen, die zichzelf als aanbieder als ontvanger van haar gasten. Dit jaar was dat van 12-16 augustus in Finland. Papers rond vrouwenstudies liturgie worden wel aan de orde gesteld, georganiseerd door de congres-commissie, en door individuele leden. In *Studia Liturgica* zijn verschillende artikelen rond vrouwenstudies liturgiewetenschap geschreven. Bovendien zijn er twee bibliografieën hierover geschreven. Er komt zeker nog een derde. Er is tijdens een congres meestal ruimte om mini-lectures aan te bieden die niet over het thema in kwestie gaan. Societas kent geen aparte seminars of groepen. Er is geen aparte groep waarin thema's rond vrouwenstudies liturgie aan de orde worden gesteld.

- *NAAL, the North American Academy of Liturgy*. (Je moet twee keer als gastlid aanwezig zijn geweest voor je via aanbevelingsbrieven, cv etc lid kunt worden). De NAAL houdt haar congres jaarlijks, in de eerste week van januari. In 1998 in een stad in Texas. De NAAL-conferentie vindt voornamelijk plaats in seminars, groepen onderzoeksters en onderzoekers die zich verzamelen rond een thema. Sinds 1989 bestaat er ook een NAAL-seminar: Teaching Feminist Liturgy. Hier komen feministische vrouwen bijeen die elkaar onderzoek voorleggen, papers bespreken, delen van boeken die nog zullen uitkomen. Daarnaast wisselen ze met elkaar uit hoe ze feministische liturgie geven, bespreken op dat moment voor hen relevante thema's. Gepresenteerde papers kunnen worden omgewerkt voor een artikel voor de *Proceedings of the Naal*, het officiële blad van de NAAL.

- *Society for the Study of Theology (SST)*, houdt eenmaal per jaar een conferentie, omvat een seminar on Feminism & Theology.
- (Centre for the Study of) *Literature and Theology*, Great-Britain. Zij houden een keer in de twee jaar een conferentie, en geven een tijdschrift uit dat zich op het snijvlak van de academische theologie en literatuur beweegt. *Literature and Theology. An International Journal of Theory, Criticism and Culture* (Oxford University Press). Hun informatie staat ook op het World Wide Web.
- *International Academy of Practical Theology* (100 leden, een kleine besloten groep), komen eens in de twee jaar bijeen in congres. In 1995 in Bern was het thema van het congres praktische theologie vanuit feministisch perspectief. Uit dit congres vloeit ook een publicatie voort: *Liberating Faith Practices. Feminist Practical Theologies in Context*.
- *Interdisziplinärer Arbeitskreis zur Genderforschung*. Naast theologen doen hier historici, literatuurwetenschappers, politicologen, pedagogen en filosofen aan mee, vooral uit Duitsland en Duitssprekende landen. De 'Kreis' komt eenmaal per jaar voor een conferentie bijeen, met als doel onderzoeksuitwisseling.
- Treffen der Alttestamentlerinnen, Anna-Paulsen-Haus, dem Frauenstudien- und -bildungszentrum der EKD, Gelnhausen, in het kader van Hedwig-Jahnow-Forschungsprojekt.
- *Global Women's network* is een vereniging van feministische bevrijdingstheologes uit de verschillende continenten en is ontstaan na een eerste officiële bijeenkomst van de vrouwen van de *Ecumenical Association of Third World Theologians* (EATWOT) met vrouwen uit de eerste wereld, in 1994 te Costa Rica.

Op het vlak van zowel systematische theologie als voor bijbelwetenschappen en liturgie zijn voor Vrouwenstudies Theologie een aantal interessante groepen voor uitwisseling te vinden. Op diverse gebieden vindt veel uitwisseling plaats. Sommige disciplines lenen zich hier ook toe. Zo zijn de AAR, American Academy of Religion en de SBL, Society for Biblical Literature tamelijk actief ten aanzien van vrouwenstudies. In hun tijdschrift *Religious Studies News* wordt relevante informatie over vrouwenstudies, bijvoorbeeld over congressen opgenomen. Bij praktische theologie werd op de conferentie van de International Academy of Practical Theology in 1995 expliciet aandacht besteed aan het feministisch perspectief. Riet Bons-Storm heeft een grote lezing hierover gehouden op dit congres. Ook werkt zij samen met de Zuid-Afrikaanse praktische theologe Denise Ackermann aan bovengenoemde publicatie op het gebied van feministische praktische theologie.

De mate waarin expliciet aandacht aan 'vrouwen' of 'gender'zaken besteed wordt verschilt. Maar ook als er geen expliciete aandacht voor 'vrouwen' of 'gender' als thema is, dan is het van belang om op congressen 'gelijkgestemden' tegen te kunnen komen en contacten te leggen. Een aantal van deze netwerken is academisch, andere zijn kerkelijk georiënteerd. Te constateren is dat in de belangrijke internationaal erkende vakverenigingen vrouwenstudies een erkende invalshoek geworden is. Dat is een ontwikkeling die zich in 15 à 20 jaar voltrokken heeft. Het lidmaatschap van dergelijke internationale genootschappen is individueel.

Een beleidsaanbeveling is om als IWFT meer aan de bevordering van dergelijke lidmaatschappen te doen. Een uitbreiding van de mogelijkheden kan zijn om op de jaarlijkse OPP-week herhaald een oproep te doen om lid te worden van de diverse internationale genootschappen en te bespreken welk belang lidmaatschap voor OPP-leden heeft, of een oproep doen om lid te worden van bijv. de AAR. Het gaat erom elkaar onderling te stimuleren om lid te worden en om de mogelijkheden daarvan en ervaringen daarmee collectief te bespreken.

Een aantal leden van de IWFT/OPP heeft ervaring met 'fellowships', die aangevraagd kunnen worden speciaal voor onderzoek, of die via de AAR aangeboden worden. De mogelijkheden van het aanvragen van fellowships moeten meer onder de aandacht gebracht worden.

CONTACTEN MET ANDERE VROUWENSTUDIES/NGV/WISE/WEP/NOV

Zoals al eerder opgemerkt heeft internationalisering voor Vrouwenstudies Theologie zich wel degelijk in het theologencircuit, maar in veel mindere mate in het vrouwenstudies-circuit ontwikkeld. In vele Europese vrouwenstudiesrapporten blijft theologie onvindbaar.

Een beleidsaanbeveling om Vrouwenstudies Theologie meer te laten internationaliseren is dan ook om het contact met internationale vrouwenstudiesorganisaties te versterken en Vrouwenstudies Theologie daarbinnen te profileren.

De IWFT heeft zich als beroepsvereniging voor theologes een eigen plek veroverd ook binnen de universitaire wereld. Vergelijkbaar werk voor vrouwenstudies algemeen is gedaan door het Nederlands Genootschap Vrouwenstudies (NGV), op het gebied van internationalisering door WISE. Als de IWFT ervoor kiest om meer betrokken te raken bij vrouwenstudies, dan is overleg met WISE en NGV de aangewezen weg. Om die reden worden hier enige beleidslijnen vanuit de NGV genoemd.

WISE/NGV

In Nederland is het secretariaat van *Women's International Studies Europe* (WISE) gevestigd, van waaruit een aantal initiatieven ontplooid is op het gebied van internationalisering. Het is te overwegen om als bestuur van de IWFT contact op te nemen, en te onderzoeken of er gremia zijn waar theologes aansluiting kunnen zoeken. Een mogelijkheid tot samenwerking is bijvoorbeeld met Vrouwenstudies Letteren in Utrecht. Een eerste stap is om ervoor te zorgen dat theologes genoemd worden in de *European Women's Studies Guide*. Daarnaast is er een mogelijkheid voor theologes om te publiceren in *The European Journal of Women's Studies*, waarvan 4 afleveringen in het jaarplan 1997 van NGV aangekondigd staan.

Relevante informatie vanuit NGV, punten waarop de contacten geïntensiveerd kunnen worden:

* De Europese beroepsvereniging WISE organiseerde in samenwerking met het IIAV een internationale expert meeting over vrouwenstudies-informatie in Europa. Een 15-tal deskundigen uit alle Europese regio's nam deel aan deze bijeenkomst. Resultaten: een overzicht van de 'state of the art' in een groot aantal Europese landen en de installatie van een Europese werkgroep die zich bezighoudt met de uitwisseling van data.

* Ook is een netwerk van vrouweninformatie-centra opgericht, het *Women's Information Network Europe: WINE*. Verslag van deze bijeenkomst te bestellen bij WISE, en beschikbaar op het secretariaat van de IWFT.

* Het vijfde Europese Kaderprogramma van de Europese Unie (grote wetenschappelijke programma's van de Europese Unie waar veel onderzoeksgeld naar toe gaat) start in 1998. WISE, de Europese beroepsvereniging voor vrouwenstudies, vraagt aandacht voor vrouwenstudies en gender research in het nieuwe kaderprogramma.

* Het NGV heeft haar internationale activiteiten, alsmede een aantal andere activiteiten gericht op het verspreiden en ontwikkelen van vrouwenstudies-expertise organisatorisch ondergebracht in het Europees Expertisecentrum Vrouwenstudies. Het bestuur van NGV fungeert als bestuur van dit centrum.

* WISE ontwikkelde een Europees fondsenboek speciaal voor vrouwenstudies (een vervolg op de publicatie 'Nieuwe Geldpotten, financiering van

vrouwenstudiesonderzoek' van 1987). In 1997 is dit uitgekomen. Petra Branderhorst: *The WISE guide to fundraising. Women's studies research and the European Union*, is de eerste publicatie die naast praktische gegevens over Brussel stilstaat bij - al dan niet succesvolle - ervaringen met fondswerving. Het verhaal achter het proces van subsidies verwerven wordt verteld. De schrijfster van het boek werd begeleid door een internationale adviescommissie. Het boek is te bestellen bij WISE.

WEP International

Naast WISE is actief in Nederland het Women's exchange programme international (WEP-I), Bureau voor internationale emancipatie-activiteiten. WEP International

- * houdt een bestand bij van Europese fondsen en subsidieregelingen.
- * heeft toegang tot de meest recente informatie, ook over kortlopende subsidieprogramma's.
- * geeft advies bij het schrijven van een projectaanvraag.
- * biedt hulp bij het zoeken naar een partnerorganisatie in EU-land.

Met de praktische handleiding 'Kunt u mij de weg naar Brussel vertellen, mevrouw' wil WEP International inzicht geven in het hoe en waarom van Europese subsidies. Een recente ontwikkeling in het beleid van de Europese Commissie is *mainstreaming*: bij alle te nemen besluiten moet rekening worden gehouden met de invloed ervan op vrouwen, en vrouwen zijn expliciet een doelgroep bij subsidieregelingen. Een nadelig gevolg van *mainstreaming* kan zijn dat specifieke subsidieregelingen uit het zicht verdwijnen doordat ze worden geïntegreerd in grotere programma's. Een goed overzicht van de fondsen en subsidieregelingen is dus onontbeerlijk. In de handleiding wordt ook aangegeven waaraan de projectopzet en begroting moeten voldoen wil men in aanmerking komen voor subsidie, en welke instantie van de EU zich bezighoudt met de uitvoering van subsidies.⁶

NOV

Ook de Nederlandse Onderzoeksschool Vrouwenstudies (NOV), ingericht om oio's en aio's te begeleiden en om een steunpunt voor onderzoek te zijn, biedt internationale mogelijkheden. De NOV heeft als doel om geavanceerd onderzoek op het terrein van vrouwenstudies te bevorderen en te verrichten; om een hoogwaardige post-doctorale opleiding te verzorgen en om internationalisering van vrouwenstudies te bevorderen.

---

6. Met checklist en nuttige adressen, te bestellen door f 14,95 over te maken op giro 5856362 tnv WEP Int, Rotterdam.

De NOV is bezig met de inrichting van een *Expertisecentrum gender & multiculturaliteit*. Dit centrum is een platform voor internationale reflectie, vanwaaruit projecten worden geïnitieerd en gecoördineerd, die zich richten op inter- en multiculturele (kennis)overdracht vanuit een genderperspectief. Bemiddeling tussen opdrachtgevers, ontwerpers en uitvoerders van projecten wordt een belangrijke taak, met daarin relevante passages over banden in het internationale veld. Dit centrum is ook gericht op samenwerking met partners in andere landen.

Binnen de Socratessamenwerking vanuit Europa zijn inmiddels ingesteld: *AIOFE, Association of Institutions in Feminist Education and Research in Europe*, oftewel vereniging voor Europese universitaire instellingen waar vrouwenstudies wordt gedoceerd. In het kader van het zogenaamde *SOCRATES*-programma heeft de Europese Unie de mogelijkheid gecreëerd om 'thematische netwerken' op te richten. Zo'n netwerk bestaat uit universitaire instellingen en beroepsorganisaties die op een thema werkzaam zijn. AIOFE is opgericht om binnen vrouwenstudies tot een Europees thematisch netwerk te komen. Het doel is om activiteiten vanuit de universitaire instellingen op het gebied van vrouwenstudies op Europees niveau te coördineren en te stimuleren. Coördinatie: prof.dr. Rosi Braidotti, Utrecht.

ATHENA, Advanced Thematic Network for Activities on Women's Studies. Coördinatie: prof.dr. Rosi Braidotti, Utrecht.

ADRESSEN

AAR: American Academy of Religion. Executive Director and Program Committee Chair, Dr. Barbara DeConcini, 1703 Clifton Road, NE, Suite G5, Atlanta, GA 30329-4075, USA, 404/727-7920.

Centre for Religion, Culture and Gender. Department of Religions and Theology. University of Manchester, Manchester M13 9PL. tel. 0161 275.5395.

(Centre for the Study of) Literature and Theology, University of Glasgow, Glasgow G12 8QQ, Great-Britain. C/o Dr. David Jasper, tot wie men zich ook kan wenden voor informatie over de Newsletter van het Centrum.

European Women's College, Schweiz. Voltastraat 27, Postfach 868, CH-8044 Zürich. Switzerland.

Evangelische Akademie Mülheim an der Ruhr, Uhlenhorstweg 29, 45479 Mülheim an der Ruhr. Tel. 0208-59906-0, Fax 0208-59906-600.

NAAL, the North American Academy of Liturgy, c/o Prof. David G. Truemper, Huegli Hall Room 230, Valparaiso University, Valparaiso, IN 46383-6493, fax: 219-464-5496, tel. Office: 219-464-5340, e-mail: dtruemper@exodus.valpo.edu

NOISE: Network of Interdisciplinary Women's Studies in Europe. De Local Noi_se coordinator: Christine Rammrath, Vrouwenstudies letteren UU, Kromme Nieuwe Gracht 29, 3512 HD Utrecht. 030-2536013, fax 030-2536695, e-mail: c.rammrath@let.uu.nl.

- SBL (Society of Biblical Literature), 1201 Clairmont Avenue, Suite 300, Decatur, GA 30030-1228.
- Societas Liturgica. Secr.: Prof. Alan Barthel, Prof. David Holeton, Emmanuel College, 75 Queens Park Crescent East, Toronto, Ontario. Canada M5S 1K7, tel. 416C585C4534, fax: 416C585C4516, e-mail: a.barthel@utoronto.ca
- Society for the Study of Theology, houdt eenmaal per jaar een conferentie, omvat een seminar on Feminism & Theology. Secr. SST: Revd. Dr. A. Logan, Dep.of Theology, University of Exeter, Exeter EX4 4QH. E-mail: A.H.B.Logan@exeter.ac.uk.
- Interdisziplinärer Arbeitskreis zur Genderforschung. Leiding: prof.dr. J. Christine Janowski, Ev. Theol.Seminar, System.Theologie, Gesellschaftstrasse 25, CH-3012 Bern. tel. 031 631 4747.
- Anna-Paulsen-Haus, dem Frauenstudien- und -bildungszentrum der EKD, Herzbachweg 2, 63571 in Gelnhausen. Info: Dr. Renate Jost, 06051/89285
- Ecumenical Forum of European Christian Women (EFECW)
Forum Office: 174 rue Joseph II, 1000 Brussels Belgium. tel. 32 2 230 57 97,
voor Nederland: P. Tiemersma-Prins, Jacob de Haanstraat 6, 6065 NG Rotterdam. Tel. 010-4471757.
- Das Frauennetzwerk der Ökumenischen Vereinigung der Akademien und Laienzentren in Europa e.V. Contactadres: Martina Heinrichs, Kerk en Wereld, Postbus 19, 3970 AA Driebergen. Tel. 0343-512241.
- European Women's Synod. Postbus 19, 3970 AA Driebergen. Tel. 0343-512241. Fax: 0343-517503.
- European Women's College, Voltastraat 27, Postfach 868, CH-8044 Zürich
- Internationaal Netwerk van zwarte christenen 'Sheba'. Secr.: Doreen Hazel, p/a Kerk en Wereld, Postbus 19, 3970 AA Driebergen. Tel. 0343-512241. Fax: 0343-517503.
- European Forum of lesbian and gay christian groups, p/a Conny van Lier, Gong 48, 3068 LM Rotterdam
- KNAW, Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam. tel.020-5510700.
- NWO, Postbus 93138, 2509 AC Den Haag, tel. 070-3440640. e-mail: nwo@nwo.nl
- Women's International Studies Europe (WISE), International Secr., Utrecht University, Heidelberglaan 2, 3584 CS Utrecht. tel. 31 30 2531881. Fax. 31 30 2531619. e-mail: m.vandersteen@fss.uu.nl.
- Women's exchange programme international (WEP), Bureau voor internationale emancipatie-activiteiten. Postbus 25096, 3001 HB Rotterdam. Tel. 010-4360166 e-mail: WE-PI@nedernet.nl.
- Nederlandse Onderzoeksschool Vrouwenstudies (NOV), Trans 10, 3512 JK Utrecht. Tel. 030-2536001. Fax 030 2536000. e-mail: m.jeurissen@let.uu.nl
- AIOFE, Association of Institutions in Feminist Education and Research in Europe, Coördinatie: prof.dr. Rosi Braidotti, Utrecht University, Kromme Nieuwegracht 29, 3512 HD Utrecht. Tel. 31 30-2536013. Fax. 31 30-2536695. E-mail: R.Braidotti@let.uu.nl.